

УДК 811.161.2'374'373.46:391.7»09/17»

Оксана КОСМІНА

НАЗВИ ПРИКРАС XI—XVIII СТОЛІТЬ (матеріали до термінологічного словника)

Стаття містить присвячені прикрасам матеріали до майбутнього словника про елементи одягу X—XVIII ст. Кожному відомому з письмових джерел терміну присвячений окремий міні-розділ, в якому демонструється походження назви прикраси, час його першої фіксації у документах, функції та особливості використання, матеріал та структура виробу.

Ключові слова: словник, термінологія, одяг, прикраси.

© О. КОСМІНА, 2018

З історії матеріальної культури народів світу відомо, що першим одягом, який людина на себе вбрала, були прикраси. До нашого часу у племен, які ведуть первісний спосіб життя, прикраси — єдиний предмет, який вони одягають на різні частини тіла. Під час археологічних досліджень пам'яток різних епох з усього комплексу одягу часто знаходять лише самі прикраси (решта не зберігається).

Назви прикрас, які зафіксовані на території сучасної України у письмових джерелах, фіксуються переважно з початку XVI ст., хоча як артефакти ці предмети могли існувати значно раніше.

Одна з перших праць, в якій спеціально розглянута термінологія прикрас XI—XVIII ст., — стаття Галини Войтів [23, с. 31—44]. Про прикраси поданий також матеріал у монографії Ганни Врочинської [26, с. 12—25].

У джерелах зустрічаються назви, які характеризують прикраси загалом, та прикраси конкретних частин тіла: рук, шиї, вух. Також до прикрас можна віднести і оздобу одягу, які мали і функціональне, і естетичне значення.

Клейнот. Термін відноситься до найбільш вживаних термінів на позначення прикрас взагалі. У джерелах часто фігурує в множині («клейноти») і може означати: 1) коштовності; прикраси, які виготовлені з благородних металів та каміння; 2) знак влади. Термін походить через польське посередництво (*klejnot*) з німецького *Kleinod* «художньо виконана дрібничка» [36, с. 457; 77, с. 246]. Почав вживатися з першої половини XVI ст. Картотека до «Словника української мови XVI — першої половини XVII ст.» подає першу фіксацію цього слова у значенні «коштовності» у 1522 р. [23, с. 32]. Воно побутувало до XVIII ст. включно: «Також все клейноти, в жемчугу, дорогим каменню, в золоте и серебре...» [72, с. 278]. Під К. можуть розуміти прикраси з дорогоцінним камінням: «клейнотов с камнями диямантом, шафиром, рубином, туркуасом» [41, с. 24], «клейноть съ каменем шафирками» [5, с. 81]. Але частіше термін К. міститься в переліку коштовних речей: «ланцюхи золотые, клейнотики, перстенки золотые» [9, с. 444], «золота, серебра, перел, клейнотов, шат и иных речей» [11, с. 30], «теж перла, жемъчугу, клеиноты, перстенки» [19, с. 109], «золотом, серебром, перли, клеинотами дорогими, шатами...» [24, с. 85], «приданое покойной дочери, клейноды, канаки, перстни, ланцужок, да перловых монист три (нитки) перепорченных, сере-

бро» [53, с. 225]. Це наштговує на думку, що К. називали не всі коштовності, а лише ті, які мали дорожнє каміння, оправлене в благородний метал. В більшості наведених цитат К. відокремлюються від перлів, ланцюжків та намиста і фігурують як окремих вид прикраси. В своєму словнику Ірена Тарнау зазначає, що під К. треба розуміти дорожнє оздобу, біжутерію та коштовне каміння [86, с. 88]. «Словник Польщизни» подає одне з перших значень К. саме як коштовне каміння [83, с. 349]. Тому можна сказати, що під К. треба розуміти прикрасу, що має дорожнє каміння, або просто саме каміння.

До менш вживаних термінів на означення прикрас можна віднести також слова *оздоба* і *окраса*, які фіксуються в джерелах початку XVII ст. [23, с. 32].

ПРИКРАСИ РУК

Прикраси рук можна поділити на прикраси за-п'ясть (*браселик, запястє, манеля, обруч*) та прикраси пальців (*перстень, сигнет, жуковина*).

Браселик — жіноча прикраса рук, браслет. Термін запозичений з французького bracelet (від французького bras «рука»). Зустрічається в джерелах з кінця XVI ст.: «В которой скринце были уберы жоны моей: тканки, браселики перловые» [41, с. 33]. Термін зустрічається рідко.

Запястє. Термін може означати: обшивку низу рукавів в дорогому, ошатному одязі, в значенні «манжет»; прикрасу рук, у значенні «браслет». Фіксується з кінця XVI ст.: «запя(ст)е перловое» [3, с. 78]. З. могли вишиватися золотими або срібними нитками: «руковици собольи пластинчетие под вишневым сукном, запястє шита золотом и серебром; руковици лосиные, запястє по зеленому отласу шито золотом и серебром, бохрама красная шовковая с серебром» [58, стлб. 1095].

Манеля. Термін може означати: нарукавник (кюлки, кайдани) [73, с. 420], браслет [29, с. 206] або просто майно. Походить від лат. manus «рука» [37, с. 382], запозичений з польської manela — браслет на руку або прикраса на плечі [84, с. 110; 86, с. 143]. Як прикраса рук М. згадується в описах *клеїнотів* заможних людей: «...ланцюх золотый, манеле золотые, перстени пару съ каменми дорогими...» [5, с. 150], «золота в ланцюшкохъ, в манелях» [19, с. 135]. Перші згадки про М. можна віднести до другої половини XVI ст.: «манеле золотые одны» [76, с. 395].

М. в документах згадуються завжди в множині або іноді парами, що наводить на думку, що їх носили на обох руках: «манели золотых пар две» [41, с. 218], «манелей золотых пару» [9, с. 585]. М. виготовляли переважно із золота: «манеля злочестая» [13, с. 207], «золоті манельки» [13, с. 721], рідше зі срібла: «манеле сребных пят пар» [74, с. 231]. Також М. могли бути зроблені з інших матеріалів, але були оправлені в дорогі метали: «манелькі рогові, оправа в золоті» [13, с. 733]. М. прикрашали дорожнє камінням та перлами: «манели золотые панцереватые..., другие манели золотые с перлы великими уриянскими» [76, с. 213], «манеле в которых было каменей рубинов осьм и перел шеснаццать» [74, с. 231], «манели перлові з рінками діамантовими» [13, с. 734].

У XVIII ст. термін М. набув значення «пожитки», «майно» [21, с. 16]: «реестр даденным вещам, серебру, деньгам, манелям, лошадям с поездом, в посах за женою моею, дочерью полковника Прилуцкого» [28, с. 464], «зь перель и других манели-овь...» [28, с. 465].

Обруч. Це прикраса голови, ший, рук чи пальців [86, с. 125] або пояс. Термін походить від праслов'янського обръчь «запястя, браслет, кільце», утворене з прийменника об «навколо» й основи іменника гока «рука» [38, с. 144]. Українські джерела фіксують цей термін з середини XVI ст.: «копачи...могили розкопывають, и ищюучи там обручей а перстений мощи погребенныхъ выкидывають» [23, с. 33], «узьял перстенок обручик золотый» [9, с. 455], «перстеньков зас чотыри, оден с перлами, два з гербами жидовскими, а четвертый обручок» [74, с. 231]. Інколи з контексту джерела не зовсім зрозуміло, про яку прикрасу йде мова: «обруч сребренный позолотистый» [9, с. 244], «ланцюх, два обручи сребраных позлотистых» [30, с. 129], «обруч сребренный и другой пояс Катерине» [30, с. 147].

Маємо поодинокі свідчення того, що під О. у XVII ст. могли розуміти прикрасу голови: «в Акулиси был мрамуровый болван маючи на голове своей обруч меденый» [23, с. 34]. Частіше під О. розуміється саме пояс, виготовлений з металевих сегментів та ланцюжків: «пояс обруч сребрный, позлотистый» [6, с. 121], «обруч сребрныи позлотистыи з шмалцом» [76, с. 395], «обруч позлотистыи з ланцюжком позлотистым и з шмалцом» [76, с. 213], «пояс, обруч сребрныи увесь» [76,

с. 483], «обруч сребраный з ножами сребром оправными» [30, с. 132].

Перстень. Найпоширенішою назва прикраси пальців рук, яка згадується в переліках коштовностей з другої половини XVI ст. Термін походить від старослов'янського пръстъ «палець» [38, с. 354]. П. виготовляли з коштовних металів: «перстеньки золотые» [41, с. 104], «брамка перловая и два перстенки золотых» [30, с. 140], «перстеньков золотых два» [19, с. 131], «перстней два — один золотий, а другий сребній» [17, с. 209], «узял полумисков два, мониста разов девять, персне сребние» [70, с. 253], «а при том пропало гузик, гаплик и перстень сребние» [31, с. 137], «перстень сребрний» [20, с. 347], «перстіонков добрых золотых три» [15, с. 232], «перстей с камнем четыре: два золотых, а два сребро позолоченных» [48, с. 85], «одинъ перстень серебряный, золоченый» [25, с. 41].

Розрізняли П. і кільце: «53 позолоченых кольца, перстень золотой» [41, с. 292]. П. могли бути як з камінням, так і без: «перстенеи с камнем три, перстенеи без камени три» [1, с. 124], «перстень золотой без камня» [58, стлб. 1008]. Кільця могли робити на зразок П.: «колечок шест сребреныхъ перстеньковыхъ» [19, с. 149].

Але переважно П. мали дорогоцінне каміння і тим самим різнилися від кілець і обручок: «перстень золотой зъ камнемъ червоним, обручик золотой у два червоних» [31, с. 90]. Каміння були найрізноманітнішими: «перстеньков золотых шесть с камнемъ розным» [5, с. 81]. Іноді в документах фіксується лише колір каміння: «перстень золотой зъ камнемъ червоним» [31, с. 90], «перстень серебрянной и в середине камень червоной» [16, с. 661], «шесть перстенеи... у четвертой и пятом чирвоное камене в шостом зеленый» [16, с. 661], «перстень з білим камнем» [13, с. 390], «перстинъ злотый с каминчиком зеленым» [13, с. 85], «перстеньковъ п'ять золотых: 5 з камнем желтым и вокруг алмазами» [28, с. 465].

Досить часто наголошується, що каміння дороге: «перстени золотые с каменьками дорогими» [12, с. 93], «пасы сребреные, перстени золотые с камени дорогими» [12, с. 101], «перстеньков золотых три с камнемъ дорогим» [12, с. 283], «перстени пару съ камени дорогими» [5, с. 150].

П. прикрашались діамантами («персте(н) золоты(н), з дияме(н)-томъ» [3, с. 119], «перстень

з дьяментом золотой» [9, с. 585], «перстней добрых дорогих дьяментовых три» [31, с. 95], рубінами («перстеньков два золотых: один с рубином, а другой з дьяментом» [2, с. 58], «перстеньков золотых з рубинами два» [9, с. 585], яхонтами («18 перстней самихъ золотыхъ, съ алмазы, яхонты красными и лазоревыми» [25, с. 41], «перстень золотой, в нем яхонтик небольшой» [58, стлб. 1008]), смарагдами (ізмуродами) («2 перстня золотых, в них по каменю изумрудному» [58, стлб. 1008]), бірюзою (туркусами) («перстень золотый с туркусом» [76, с. 348], «два перстня золотих туркусових» [7, с. 490], «четыре золотых перстня с рубинами и бирюзой» [41, с. 102]), сапфірами («перстенки съ пальца: один зъ дьяментомъ, другой изъ шафиромъ» [6, с. 428—430]), жабинцем (батрахітом / жаб'ячим камнем; «перстень золотой с жабинцем» [41, с. 271], «перстеньков шест золотых с камнями: четвертый с жабинцом» [9, с. 444—445]), кривавцем (сердоліком; «персновь два злоцестихъ, у пять червонихъ, единъ зъ яхонтомъ, а другий съ кривавцемъ» [20, с. 353], «перстнев два средних с кривавцами» [31, с. 141]).

Дорогоцінне каміння в П. мало різну форму і огранку: «перстень с шмараки [сапфир], с рубином, с остроконечным алмазом [розет], с плоским алмазом [таблет]» [41, с. 130], «перстней золотых осем: оден шмарак не резанный, другой с дьяментом острым..., третий перстен, в нем шафер великий табличка..., два перстни з дьяменты табличками..., шостый перстен з рубином зернястым нерезанным, а два перстени с табличками рубиновыми..., завешене золотое с камнем: с тремя дьяменты, а з двумя рубинами...» [9, с. 244], «шесть перстенеи золотых... третии з дьяментом острым» [30, с. 134], «мой материнский перстень з дьяментами, на образец сердца зделаный» [72, с. 279].

В одному П. могло бути поєднання кількох дорогоцінних каменів: «камени тры до перстенька» [62, с. 289]: «перстень золотой рубиновый з искрами алмазными двома» [72, с. 237], «перстень шафировый з шестма дьяментами, перстень рубиновый з алмазами» [72, с. 218], «перстень смарагдовой с 6 диамантиками» [52, с. 70], «перстень двоичастый з двумя камени, в котором было шмараков чотыри а шафиров два, деаментов два, рубин один; а другой перстень золотый в котором было камени пят, шмараков три, дьямент а рубин» [76, с. 348], «перстень с рубином и с двумя шмараки» [76, с. 289], «перстенок також

за шафером докола рубинами осажен» [34, с. 971], «5 перстней золотих с мелкими камушками яхонтовими и со изумрудными» [58, стлб. 1120]. Окрім дорогоцінного каміння, в П. міг бути і кришталь: «2 перстня золотіє с хрустали» [58, стлб. 1120].

П. з дорогоцінних металів та з коштовним камінням носили заможні люди, а такі П. як «перстень железный» або «перстень оловяный» могли собі дозволити й бідніші верстви населення [23, с. 35].

Весільні П. могли мати відповідні написи: «перстни, то есть кольца с надписами сватевними, то есть: «тебе люблю и тебе избираю», а на другой стороне — «с тобою живу і умираю» [15, с. 302].

Вартість золотих П. з дорогоцінним камінням була досить високою. Приміром, у джерелі за 1689 рік сказано, що діамантовий П. коштував 200 рублів [34, с. 140]. Для порівняння, річний оклад полковника (без урахування грошей на харчування) становив у цей час 25—30 рублів.

Сигнет. На відміну від просто перстня, який міг бути як жіночою так і чоловічою прикрасою, це виключно чоловічий перстень з печаткою. Термін запозичено через польське посередництво з французької мови (*signet* «невелика печатка») і пов'язаний з *signe* «знак», що походить від латинського *signum* [39, с. 226].

Термін відомий з кінця XVI ст.: «дочкам сыкгнет небожчиковский один» [1, с. 124]. С. прикрашалися різноманітним камінням: «сигнет, другий з коралем, третій з туркусієм» [13, с. 390], але важливо, що він мав печатку з гербом власника: «секгнет мои золотый з гербом моим орлом, на котором и имя мое словы полсими вырото» [76, с. 157], «сыгне(т) з гербомъ» [3, с. 119], «сыкгне(т) золоты(и) с камене(м), сма(л) цованы(и)» [3, с. 53], «сыгнет albo перстень золотый с печатью гербу моего» [19, с. 122].

Жуковина. Термін означає перстень з каменем, блискчий камінь, або скло в перстні. Трапляється не часто. На думку Г. Войтів, термін міг означати також «перстень з печаткою», що у фонетичному оформленні «жуковина» вперше засвідчене у перекладній Хроніці Георгія Амартола XI ст., яка збереглася у списках XIII—XIV ст. [22, с. 106].

Обручка — різновид перстня [23, с. 36—37]. Термін походить від праслов'янського оброчъ «запастя, браслет, кільце», утворене з прийменника *ob* «навколо» й основи іменника гока «рука» [38, с. 144].

Термін відомий з джерел XVI ст. На відміну від перстня, О. виготовляли лише з різноманітних металів без каміння: «перстень золотой зъ каменъем червоним, обручик золотой у два червоних» [31, с. 90]. Переважно згадуються О. із золота: «перстенок обручик золотой» [9, с. 445], «золотий обручик, которіє с рук покойного сняты» [59, с. 82].

ШИЙНІ ПРИКРАСИ

Нашийні прикраси, які зустрічаються в письмових джерелах, позначалися такими термінами: завешене, ношене, монисто, намисто, агнусок, (еднус, огнусок, ягнусок), дукат, канак, ланцюг, пектораль, ретязь, намисто, монисто.

Завешене. Це не конкретна прикраса, а узагальнене поняття прикраси, яку носили на шиї. З. — запозичення з польської мови (*zawieszenie* [22, с. 114]), відомий з XVI ст.: «найпервей дей взял завершене золотое с каменем: с трема дияменты, а з двумя рубинами» [9, с. 244]. Синонім — *ношене*: «ношене сребрное злотистое московское з чотырма каменями» [22, с. 114], який також відомий з джерел XVI ст.

Шийними прикрасами у вигляді різноманітних підвісок були агнусок (еднус, огнусок, ягнусок), дукат і канак.

Агнусок (еднус, огнусок, якнусок) — шийна прикраса у вигляді медальйону. Назва походить від латинського *agnus* «ягня». Першопочатково така прикраса виготовлялася з воску із зображенням ягня. Медальйон з зображенням агнця (реверс) та Іоанна Хрестителя (аверс) обрамлявся у срібло, бурштин, кришталь [86, с. 11]. Характеру амулету подібні зображення агнця набули з ініціативи папи Урбана V в 1594 р. [80, с. 7]. Вважалося, що освячений папою восковий ягнець оберігає від лиха.

Згодом назва, яку давали спочатку тільки медалям з зображенням божественного агнця, поширилась і на дукати з іншим зображенням. Так, на оригінальній срібній медалі 1683 р., яка зберігається у колекції дукачів Державного історичного музею у Москві, з одного боку зображено битву за Відень, а з другого — карбування з врізаним написом: «сей огнусок Тихона Василюевича и жены его Агафії» [67, с. 37.]. Ніякого агнця на медалі немає.

До А., на думку Івана Спаського, можна зарахувати *дукачі*, у яких до банта замість медальйона підвішане сердечко — відбиття культу святого серця.

Можливо, що саме серцеподібні прикраси свого часу і дістали назву А. [67, с. 38.].

В українських джерелах термін А. зустрічається з XVII ст. («ягнусек, оправлений ве сребро» [14, с. 89], «агнузок сребрний» [4, с. 200]) і продовжує побутувати у XVIII ст. («агнузок сребний позлоцаний» [31, с. 351], «ягнузок с каменнем, запечатаний в пушетце [у коробочці. — О. К.]» [48, с. 84], «огнюсок сребрений у тридцаты копейках, огнюсок же щирезлотний с полтора червонца вылитый у восьмидесят копейках» [49, с. 573]).

Матеріал з якого робили цю прикрасу міг бути самим різноманітним: від дерева, каменю, рогу до срібла: «3 агнусіки дерев'яні, 23 агнусиків менших різних рогових, що монахи роблять» [14, с. 52].

Агнузок носили як окрему прикрасу або в ансамблі з намистом: «радок перел с паціорками мешаный, на тых перлах агнусок 1, коралов рядок и ягнузок» [14, с. 59], «перли другие, при которых ягнушок маленький» [14, с. 328].

Дукат — жіноча шийна золота прикраса, до якої підвішена монета. Назва першопочатково означало старовинну золоту монету. Термін було запозичено через польське посередництво з німецької мови, а в останню — з італійської (польське dukat, новонавхньо-німецьке ducat, італійське ducato) [36, с. 143]. Як назва прикраси Д. з'являється в українських джерелах лише з кінця XVII ст.: «дукать щирозлотий зь обручниками и ушком золотим» [22, с. 115].

Зазвичай Д. підвішувався на ланцюжку («ланцюжок золотой на одном дукат золотой же» [8, с. 97] або входив в комплект намиста з коралів («коралів великих три шнури, а четвертий менший при яких шість дукатів подвійних було» [7, с. 490] чи перлів («маниста жемчужная» в одну нитку, крупного жемчуга, с 7 «дукатами» золотими червонними» [56, с. 584].

Термін Д. з часом був замінений на «дукач», в означенні як золотих монет, так і медальйонів з зображенням сцен релігійного змісту. Також дукач на відміну від Д. доповнювався по краю «пружинкою» з металевої стрічки або дроту, його підвішували до так званого «банту», який прикрашали вставками з фаянсу, кольоровим шклом і т. п. [75].

Канак — коштовна жіноча прикраса у вигляді кулона, який носили на стрічці, зав'язаній навколо шиї: «канакъ щирозлотний... на багатой фіялкової стонжке» [22, с. 116]. Така прикраса східної роботи виго-

товлялась переважно з золота з дорогоцінним камінням [86, с. 80]. Термін походить від турецького kanak «нашийник» [79, с. 215; 80, с. 946]. За українськими джерелами відомий з XVII—XVIII ст. [29, с. 175]. Найчастіше згадується в переліку коштовних речей: «сумы готовое было до сороку тисечеи золотих польских при тым ... ланцюхи клеиноти канаки», «з другой стороны положил канаки, манели» [22, с. 116]; «перстенок 12, кончаков 4, табакерок золотых 2» [28, с. 461], «приданое покойной дочери, клейноды, канаки, перстни» [53, с. 225].

К. прикрашалися різноманітним коштовним камінням (діамантами, рубінами, смарагдами) або перлами: «коначок алмазний в 10 алмазахъ и 1 рубинь; коначокъ рубиновий з великим шафіром и около дияменти» [28, с. 465], «каначокъ большой съ, изумруды и яхонты красными; каначок маленький съ яхонты съ красными в съ жемчугом, въ золото вставлено где три репейки испорчено» [25, с. 41], «два канаки, еден перловий под финькфом, а другой о двох каменьцяхъ» [31, с. 90], «каначек з перлами до строю білоголовського» [87]; «конап золотий под финифтом съ алмазами болшими насажованний; каначокъ золотий с камушками зеленими добримы насажованний з перлами» [1, с. 127; 15, с. 232].

К. могли також прикрашати головні убори заможних жінок: «наметка низаная, на ней восемь каначковъ въ золоте съ яхонтами и съ изумрудами, низано крупнымъ жемчугомъ, кругомъ каначковъ обнизано среднимъ жемчугомъ; а та наметка кисейная, концы золотомъ тканы» [25, с. 41].

Окрім окремої шийної прикраси, К. називали підвіски в сережках: «серьги съ коначками въ золоте на подвескахъ, да шесть, изумрудовъ; серьги съ коначкомъ съ яхонты красными и лазоревыми, въ золоте, съ зернами: жемчужины бурминскія на подвескахъ, два каменя изумруды; серьги съ конячками съ алмазцами, въ чистомъ золоте» [25, с. 42].

Шийні прикраси у вигляді суцільного ряду кілець, послідовно з'єднаних одне з одним, мали назви: ланцюг (ланцух, ланцюх), ретязь, пектораль.

Ланцюг. Термін запозичений через польське посередництво з німецького lannzug, утворене з середньовісньонімецьких іменників lanne «ланцюг» і zug «ряд, низка» [37, с. 192]. У джерелах з XVI ст. маємо багато згадок про Л., які були переважно золотими: «...

ланцюг золотий, перстени...» [41, с. 33], «ланцюг золотий..., перстений золотих с каменем дорогим чотыре» [9, с. 266], «ланцюхов золотых три..., перстений золотых осьм» [9, с. 244], «ланцюхи золотые, клейнотики, перстеньки золотые» [9, с. 444], «ланцюжки золотые, пасы сребреные, перстени золотые с каменми дорогими» [12, с. 101], «ланцюжков золотых два...» [5, с. 81], «ланцух золотый, манеле золотые, перстени пару съ каменми дорогими...» [5, с. 150].

Маємо також згадки і про срібні Л.: «ланцьусекъ сребрени(и)» [3, с. 53], «ланцьушо(к) сребрени(и)» [3, с. 65], «ланцюжков сребних два» [12, с. 417], «ланцюжок сребний 1» [31, с. 351].

Л. були як шийними прикрасами («изъ шии ланцьужокъ, в котором было тридцять червонихъ золотыхъ, зорвали и межи себе розделили» [6, с. 429]), так і прикрашали пояси («пояс сребрний позолотистый, з ланцюжком сребрним, другий пояс ланцюжковый сребрний позолотистый» [12, с. 240], «пояс оксамитный з ланцюжком сребренным и з занкликом» [12, с. 242]).

Срібні та золоті Л. додатково могли прикрашати емаліями, смальтою та дорогоцінним камінням: «ланцухъ, въ которомъ чырвонихъ золотыхъ пятьдесятъ штук осмъ, пять съ каменями а три так просто безъ каменій» [6, с. 458], «ланцюжокъ золотий под смалцем с камушками алмазными» [1, с. 127], «ланцужекъ один з финифом в 12 лотовъ» [28, с. 465]. Емалі на Л. були різних кольорів: «другой ланцюжок з финифтом белым и червоним» [72, с. 237], «ланцух золотыи з белым шмальцем» [76, с. 213].

Маємо також окремі відомості і про технологічні особливості плетення Л. Відомо, що у XVI ст. під панцирем мали на увазі кольчугу. Так, у джерелі кінця XVI ст. згадується «ланцюжков два панцеровою роботою» [62, с. 288], де під терміном «панцеровий» вочевидь мається на увазі особливий технологічний прийом з'єднання кілець Л. В іншому документі згадується «ланцужекъ другий, дощатий», який мабуть зроблений за аналогією з дощатими панцирами [64, с. 73], себто з пластин. Також є згадки про «ланцухъ колчатий колцо за колцо с чорним шмальцемъ» [76, с. 289] за аналогією з «колчатим панциром», себто з кольчугою.

Також маємо згадки і про «ланцюжок золотой пуклюстий и при оном пряжка золотая» [72, с. 237]. Тут мова йде про Л. з опуклими його ланками. Тер-

мін «пукластий» запозичений з польського *ruklasty* і пов'язаний з *rukiel* «опуклість» [37, с. 630].

Л. були як жіночою, так і чоловічою прикрасою: «а к тому і на свою жену і на себе много прикупу посправлявь, яко то: ланцюжков золотих два» [31, с. 95].

Разом з іншими коштовностями Л. фігурують у тестах і посагах: «золота в ланцюшкохъ, в манелях» [19, с. 135], «ланцюх, два обручи сребраных позлотичтыхъ» [30, с. 129], «приданое покойной дочери, клейноды, канаки, перстни, ланцюжок, да перловых монист три (нитки) перепорченных, серебро, цепь отдал я Ганнусе, приданое дочери Пази, вещи все, оприч пары серег, одного перстия и ланцужка» [53, с. 225]. Л. міг бути предметом грабунку: «вкрал из шкатулки ланцюжок золотий въ тридцать червонихъ» [31, с. 90].

Ретязь. Термін мав кілька значень: 1) ланцюг, на якому носять натільний хрест; 2) кайдани; 3) залізний засув [23, с. 40]. Зустрічається в джерелах з першої половини XVII ст.: «ретязь сребраный позлоцестый», «о(т)ць оукрасил (девицоу)... каменем дорогим, ретязи златыми» [23, с. 40].

Пектораль — шийна прикраса у вигляді годинника, який носили на ланцюжку. Термін через посередництво польського *rektoralik* походить від латинського *rektorialis* «грудний». У письмових джерелах фіксується з другої половини XVII ст.: «а я тебе назовоу зегаром, пекторалом, который на персах носять» [23, с. 40]. Форма срібного або золотого годинника могла бути різноманітною: у вигляді мушлі, яйця, сплющеної кулі. Оздобленням могло бути коштовне каміння або перли [86, с. 135].

Монисто (намісто) — шийна прикраса у вигляді нанизаних намистин з різного матеріалу. Термін М. походить від старослов'янського «монисто» і споріднене давньоіндійського *mbhug* та індоєвропейського *topo* «шия, потилиця» [37, с. 507; 77, с. 650]. Вперше в письмових джерелах термін М. зустрічається у богослужбових текстах XI ст. [68, стлб. 173] та в літописах XIII ст.: «гривны и мониста великая золотая бабы своєї и матери своєї» [60, стлб. 297]. Більше відомостей про М. містять джерела починаючи з кінця XVII ст.

Для виготовлення М. використовували різні матеріали: корали, перли, кольорове скло, золоті та срібні монети. Найчастіше це були корали та перли: «монистечко каралевое» [31, с. 32], «корольки боль-

шіе, что были на монисте» [25, с. 42], «маниста жемчужная» [56, с. 584], «место жемчужное о пяти монистах в 55 нитей большого, среднего и меньшого жемчуга» [25, с. 40]. Також під М. могли розуміти шийну прикрасу з золота: «маниста золотая, что носят на шеи, большая, при ней ленточка узенькая черная с зубчиками» [44, с. 7].

Зазвичай під «добрим монистом» («мониста доброго разов девять...» [70, с. 250]) розуміли М. зі справжніми коралами: «мониста доброго каралевого лотов двадцать два» [31, с. 118]. Іноді під М. могли розуміти саме виріб з коралів на протизагу бісеру або намистинкам зі шкла: «двухъ или трехъ нитокъ маниста, либо вместо онаго краснаго бисера съ червоннымъ или крестикомъ, или же съ шумовыми головками, а иногда и съ стеклянными пронизками» [57, с. 66]. Часто в джерелах вказується колір М.: «мониста 5 разков червоного» [31, с. 350].

Окрім намистин з коралу та перл М. могло мати і монети: «маниста з шестма червонцями шнур 1, маниста червоного шнурков 9, манисто червоного перенизками белими шнур 1» [31, с. 351], «перел перенизаних червонцями шнуров десіть, на манисте, и на означенних перлах червонцов двадцять семь» [48, с. 85].

Кількість низок і кількість золотих монет у М. залежали від статків його власниці: «на шеяхъ носятъ чемыя которыя богатые, темъ более нитокъ маниста или красныхъ коралей, называемыхъ перлами, на которыхъ привъшивають по несколько, а по крайней меръ по одной золотой медали подъ названіемъ талеровъ. А кои подостаточные, ть украшаютъ ожерельи свои и червонными, свернувъ оныя въ трубочку и нанизывая между коральями, а когда оныя имъ понадобятся, то оныя опять развертываютъ и снимають» [57, с. 65], «мониста разов девять» [70, с. 253], «маниста три шнурки» [20, с. 350], «мониста шнуров три среднего було» [31, с. 141], «маниста разков четири» [27, с. 291—220].

Намисто — видозміна терміна *монисто* [38, с. 35]: «намисто, что носятъ на шеи» [61, с. 157]. В українських джерелах фіксується з середини XVIII ст.: «намиста шнуров девять, намиста шнуров 5» [8, с. 581], «намиста два» [31, с. 343]. Як і монисто, Н. робили переважно з коралу або його заміників: «на шеи — красное намисто да особо нитка бурштину желтого с шестью голанскими червонцями» [54, с. 231]. Якщо Н. було зі справжнього коралу, то його

називали добрим: «намиста доброго шнуров 8, намиста доброго, рослого, резаного, чирвоного шнуров 6» [8, с. 581]. Вартість Н. залежала від кількості і якості коралових намистин: «намиста болшого зернят 20, меншого маниста зернят 83» [32, с. 135].

ПРИКРАСИ ДЛЯ ВУХ

З письмових джерел відомі такі назви вушних прикрас: *заушниця*, *наушниця*, *колток*, *серга*, *сережка* [23, с. 42].

Заушниця — жіноча ушна прикраса, сережка. Цей термін зустрічається переважно в текстах польською мовою, які датуються кінцем XVII — початком XVIII ст.: «одна заушница рубінова» [13, с. 745], «заушничек дві в яких по шість рубінів і по великій перлині» [7, с. 490]. Прикраса могла бути виготовлена з дорогоцінного каміння і перлів: «дирави(ль) еси себе уши часто, а приправляя еси заушнице з перель и с каменія дорогого» [66, с. 19].

Наушниця — термін, похідний від *заушниці*. Характерний для західнослов'янських та південнослов'янських мов [23, с. 43]. У давньоукраїнських джерелах цей термін не трапляється.

Колт (колток). Терміном послуговуються археологи та мистецтвознавці для позначення давньоруських прикрас, які чіпляли до головного убору на ланцюжку. У давньоруській мові цей термін відсутній і вперше трапляється лише у XV ст. [23, с. 43]. Назва походить від праслов'янського *коло* у значенні «круг».

Сережка. Термін походить від російського «серга». В російських письмових джерелах відомий з XV ст. [69, стлб. 340]. Загальноприйнятної етимології не має, пов'язується з давнім «усерязь» — «вушна прикраса». Найбільш прийнятним можна вважати виведення від чагатайського *isiryu* (*ysyru*) «вушні підвіски» [39, с. 216—217].

Сам предмет на території України за археологічними даними відомий з доби бронзи. Одна з перших письмових відомостей про побутування С. датується другою половиною X ст.: згідно з Львом Дияконом князь Святослав Ігоревич мав у вусі золоту сережку, яка була прикрашена карбункулом в обрамленні двох перл [50, с. 82]. У коментарі до перекладу тексту Льва Диякона Михайло Сюзюмов висловлює припущення, що зовнішній вигляд Святослава мав приголомшити візантійців, оскільки у Візантії сережку у вусі носили лише діти та моряки [50, с. 214]. На думку фахівця з

візантійської історії Ігоря Шевченка зовнішній вигляд князя Святослава (сережка у вусі та зачіска) був подібний до зовнішнього вигляду кочовиків, з якими контактувала Русь. Своє твердження І. Шевченко ілюструє мозаїкою з собору на острові Торчелло (XII ст., Венеція), на якій в картині Страшного Суду зображені грішники — кочовики-варвари — з аналогічними зачісками та з однією сережкою у вусі [85, р. 711]. Про носіння сережок чоловіками у нас немає достатньо відомостей і з огляду на те, що для візантійської традиції така прикраса була символом певної професії або вікової групи; можливо, сережка Святослава була скоріше винятком, ніж правилом.

Основні письмові джерела, що згадують С. як жіночу вушну прикрасу, не старіші за кінець XVII ст. Зазвичай С. виготовляли з коштовного металу (золота або срібла) та дорогоцінного каміння: діамантів, смарагдів, рубінів, тощо. Форма сережок була орієнтована на ювелірні вироби Західної Європи. Найбільш популярними були сережки з підвісками краплеподібної форми перлів або каміння з дужкою, яка продягалася у вухо і оформлювалась у вигляді банта або квітки. Підвіски могли бути й у формі медальйона, який називався *каначком*: «серьги съ конячками съ алмазцами, въ чистомъ золоте; серьги съ коначками съ красными яхонты и съ изумруды, въ золоте; серьги съ коначкомъ съ яхонты красными и лазоревыми, въ золоте, съ зернами: жемчужины бурминския на подвескахъ. два каменя изумруды; серьги съ коначками въ золоте на подвескахъ, да шесть изумрудовъ» [25, с. 42]. Сережки з двома підвісками називалися «двойчатки» [43, с. 252]: «серги двойчатки, на них 2 изумрудца да 2 поренчика красных с зерни кофимскими на золоте» [58, стлб. 1119]. Іноді фіксувався і матеріал підвісок: «сережки золотие с привесками перловими» [72, с. 218], «сережки в золото оправние рубиновіе з искрами четирма алмазными розевими, а в оних сергах рубинчиков малих 16, а на конце привиски рубиновіе з искрами розовими, в них искор 8» [72, с. 237]. Також в документах зустрічаємо «серги запонки» [58, стлб. 1119] та «серьги двойныя на кольцахъ» [25, с. 42].

В одному ювелірному виробі поєднувалися декілька видів дорогоцінного каміння: діаманти, смарагди, перли: «серег пар три: одни шмарагдовіе з дияментами, другіе рубиновіе з перликами, третіе рубиновіе» [28, с. 465], «сережки шаферовій з рубинами» [72, с. 280], «3 пары золотых серег, с жемчугом и

камнями турецкой работы.» [56, с. 584]. В разі, якщо не зазначалось, яке конкретне дорогоцінне каміння вправлене, то вживали термін *добре*: «серег сребных две пары с камушками добрими» [15, с. 232].

Окрім форми сережок з підвісками, були сережки і кільцеподібної форми: «серьги двойныя на кольцахъ съ каменемъ простымъ серебряныя, на нихъ восемь зернь кафимскихъ» [25, с. 42].

Залежно від коштовності каміння та якості ювелірної роботи вартість С. могла бути різноманітною: «серги алмазые 1200 рублевъ» [34, с. 140], «серги алмазные дватцать рублевъ, алмазные серги тридцать рублевъ» [20, с. 341], «две пары серегъ четыре рубли» [20, с. 340].

ОЗДОБИ ОДЯГУ

Остання група прикрас — різноманітні оздоби одягу, які мали не лише естетичне, а й утилітарне призначення.

До різноманітних функціональних прикрас, які водночас слугували і застітками, належать *гаплик*, *гудзик*, *пугвиця*, *кнафель*, *кнебль*, *запона*, *пряжка*, *чепрага*. До виключно прикрас одягу можна віднести *пунтали* і *ферети*.

Гаплик — дротяний гачок, застібка на одязі. Термін запозичений зі старопольської мови — *haftka*, *heftlik*, куди потрапив зі середньовісньонімецької — *haftel* (*heftel*) [35, с. 469].

В українських джерелах термін зустрічається з кінця XVI ст.: «гапльков взял тузин пять» [41, с. 312]; «там же взяли в ворку полотняном зготованья кольца выбияные мое, яжовые, позлотистые, з брайцарками з гапликами и пряжками позлотистыми...» [5, с. 109]. Г. могли бути як самостійною застібкою, так і доповнювати *гудзики*: «кафтан мужской комчатой китайской, ... на нем 30 пуговиц золотных аршинных, да гапличка серебряная да на рукавах по 10 гапличков серебряных» [58, стлб. 1026]; «каф(т)ан суконной, вишневой, подложен киндяком вишневым, на нем 12 пуговиц серебряных золоченых, да на рукавах 12 гаплик серебряных же» [58, стлб. 1068].

Г. слугували застібкою для різноманітного жіночого і чоловічого вбрання: шуб, зипунів («зипун теллистого фаилюндышу чирвоныи з гапликами сребренными» [19, с. 122]), каптанів, жупанів («на шнурок до девчинского жупанка, да на гаплики до молодецких» [33, с. 42]), нагрудниць («нагрудница

бархатная красная, ... на ней 5 гаплиц серебряных» [58, стлб. 1128]), саянів. Г. виготовляли переважно з дорожчих металів — золота, позолоченого срібла («на том кофтане 5 гапличек серебряных золоченых» [58, стлб. 1033]), просто срібла. Тому вони ставали предметом грабунку: «а при том пропало гузик, гаплик и перстень сребние» [31, с. 137].

Кількість Г. на одному виробі могла бути від кількох штук («на нагруднице ж 3 гаплички серебряные» [58, стлб. 1027]) до кількох десятків: «Федько кравец взял на саян княжне шолку за грош и гаплику тузини [дюжин] три» [41, с. 313].

На Г. застібувалися не лише поли одягу, а й рукави: «шуба мужская лися черева, под тафтою зеленою, ветха, на рукавах 24 гаплички серебряных» [58, стлб. 1027]; «коф(т)ан отласной рудожелтой, ... на нем 48 пугвиц серебряных обшивных, да на рукавах 28 гапличек серебряных» [58, стлб. 1092]; «кофтан камчатой вишневой, ... на руках 22 гаплички серебряные, на нем 3 пугвички серебряные» [58, стлб. 1061].

Термін зустрічається в документах до середини XVIII ст.

Гудзик. Термін може означати гулю, вузол, потовщення і походить з німецької *guz* через польську [84, с. 67; 35, с. 612—613]. У вузькому значенні (застібка) зустрічається в документах з другої половини XVI ст.: «жупан отласу чирвоного с кгузиками сребными» [42, с. 652—653]; «други(и) жупа(н) взя(л), зелены(и), каразыевы(и), зъ кгузиками» [3, с. 44].

Г. були коштовним доповненням до одягу. Переважно їх виготовляли з благородних металів: срібла («жупан синий, тифтуховый, з гудзиками сребными» [5, с. 112—113]), «жупан адамашковьи жолтыи зъ кгузиками сребными» [19, с. 131]), позолоченого срібла («жупан оксамиту рытого чирвоного с кгузами серебряными позолочеными» [41, с. 25]) або золота («кафътанъ атласу чиръвоного, прешиваный, зъ кгузиками золотыми» [6, с. 121]). Також для виготовлення Г. могли використовуватися перли («колнер перловый московский до жупана с кгузиками перловыми» [41, с. 25]; «копенякъ мой оксамиту зеленого, рысами подшитый; пултора блама футра было ножкового петлиц две великих золотыхъ зъ кгузами перловыми» [6, с. 429], «ферезею кгранатовую, белым атласом подшитую, изъ шнурком золотымъ; петлицы золотые, кгузы перлове» [6, с. 429]). До-

сить часто Г. з коштовних металів додатково прикрашались ще й коштовним камінням («кгузиковъ золотых пул тора тузина и зъ рубинками» [6, с. 429]). Маємо поодинокі відомості про Г., виготовлені лише з каміння або навіть шовку: «кгузики турькусовые, едвабные зъ зарабяньками» [12, с. 554].

Г. згадуються при описі жупанів («жупан фалюндышу черленого с серебряными позолочеными кгузами» [41, с. 40], «жупанов два люньскихъ из кгузиками» [5, с. 116], «жупан золотоглавный, з кгузиками злоцестими» [34, с. 971], «жупан чирвоный фалендышовый з кгузиками сребными» [19, с. 131], «жупан кармазиновый с кгузиками сибными» [10, с. 310], «жупан брунатный фалюндышовый из сребными кгузиками» [2, с. 36]), доломанів («доломан фалюндышовый лязуровый з кгузиками сребными дрововыми; доломан старый трибуховый з кгузиками сребными» [19, с. 153], «доломан адамашковый чирвоный шкарлатный з кгузиками сребными злоцистыми з шнурком золотым» [9, с. 585], «доломан белый, атласовый, китайкою червоною дуплею подшитый, увесь шнурокъ золотый, кгузиковъ сребныхъ позлотистыхъ пултора тузина» [6, с. 429]), делій («делию оксамиту брунатного рытого, кунами подшитую з кгузами серебряными позолотистыми» [41, с. 25], «дылея фалендышова лязуровая з кгузиками злотистыми двома и петлицами едвабным лисами подшитая» [19, с. 149]), кунтушів («кунтуш новий темно-зелений, саетовий з золотим шнуром, при ньому гудзиків 3» [8, с. 516], «кунтуш саетовий кривавый, кгузеками великими» [34, с. 329], «кунтуш золотоглавный, соболями подшитый, з гудзиками щирозолотными» [34, с. 971]).

Рідше Г. зустрічаємо в документах, де описуються курти («курта моя каразеевая блакитная, з кгузками и з шнурами...» [9, с. 493]), кобеняки («копеняк модрыи каразеевыи на дожчь с кгузиками серебряными» [46, с. 186]) і ферезії («ферезею кгранатовую, белым атласом подшитую, изъ шнурком золотымъ; петлицы золотые, кгузы перлове» [6, с. 429]).

Кількість Г. на одному виробі залежала від типу верхнього вбрання і могла досягати кількох десятків: «жупан адамашковий, гудзиків з нього 35» [81, с. 283], «новий зелений каразієвий жупан з 20 гудзиками, в яких півгривні срібла» [46, с. 126], «курту фалендишовую, подшитую з сребними кгузами, которых было 16» [51, с. 33], «кунтушь порпуровый,

ношений, женский, меючий кгузеконъ сребныхъ 15; жупанъ суконный, шарый, ношений и кгузеконъ сребныхъ 13» [20, с. 344], «кгранатовый суконный жупанъ старий, кгузеконъ 4» [20, с. 346].

Відсутність Г., приміром, на жупані, який їх мав завжди значну кількість, кидалось в очі і тому вочевидь документ фіксує «жупан без кгузиков» [5, с. 114].

Г., як і інші коштовні речі нерідко ставали предметом грабунку: «жупан один узял, а кгузики серебряные от него отпоровши» [5, с. 116], «а при том пропало гузик, гаплик и перстень сребные» [31, с. 137], «речи покраденные... гузиков сребных дванадцать» [31, с. 141]. Також Г. окремо від предметів одягу входили в описи майна: «кгузеконъ большихъ 51;... на низце кгузеконъ 15 кгузеконъ поламаныхъ 2» [20, с. 346], «гузиков сребных 23» [17, с. 383].

Зрозуміло, що коштовні Г., які і дороге верхнє вбрання, носили заможні люди. Очевидно, що менш заможні використовували Г. з дешевших матеріалів (рогу, дерева, міді, тощо), але в письмових джерелах це не зафіксувалося.

Пугвица (пугва, пуговица). Терміни мали два значення: 1) предмет для застібування одягу, 2) прикраса. Етимологія остаточно невідома. Її пов'язують з праславянським рідом «пук» [38, с. 626].

Перші письмові згадки про П. датуються початком XVI ст.: «две пугвицы золотыхъ» [5, с. 1]. Термін частіше зустрічається в російськомовних джерелах Лівобережної України. Він побутував паралельно з терміном *гудзик*. Як і гудзики, П. виготовляли зі срібла («тоє серебро ложки и пугвицы» [19, с. 121], «сребныхъ пуговокъ четыре» [20, с. 340]), позолоченого срібла («зуфряной кафтан, черный, холодный, с 5-ю серебряными золочеными пугвицами» [56, с. 584]), золота, а також з міді (під міддю часто мали на увазі її сплави — бронзу та латунь), яка могла бути з позолотою: «кафтан суконный зеленой шиптуховой, на нем пугвицы медные» [58, стлб. 1040]; «ермулук порвяный красный, ...на нем 12 пугвиц медных золоченых» [58, стлб. 1094].

П. виготовлялися також з дорогоцінного каміння, яке було оправлене в срібло або золото. В описах зустрічаємо П. з рубінів, кришталю, перлів, коралів («на том кафтане 34 пугвицы золотные с искрамы яхонтовими красными» [58, стлб. 1110], «пугвица изумрудная з яхонтом» [58, стлб. 1090], «пугвиц хрустальных семи, оправленных в серебре» [8, с. 703],

«шуба женская горностаевая ...на ней 2 пуговицы королковие» [58, стлб. 1097], «в пуговках по королки» [58, стлб. 1092]). Коштовне каміння прикріплювали до основи з металу: «коф(т)ан комчатий зеленый, а на той камке травы золотные и серебряные, на нем 20 да 4 пугвицы изумрудных на золотых спенках» [58, стлб. 1092].

Також застосували різноманітну техніку виготовлення — фініфть, скань, канитель та чернь: («8 пугвиц серебряных с финифтом» [58, стлб. 1037], «шуба обьярь красная, травы золотныя. кружево серебряное большое немецкое съ городами, мехъ горностаевой, пуговица серебряная волоченная, сканная» [25, с. 43], «7 пугвиц сканных золоченых» [58, стлб. 1013], «12 пуговиц канительных, на них жемчужины маленькие» [58, стлб. 1052], «11 пугвиц золотых с черню разного дела» [58, стлб. 1119], «шуба алтабасная золотая, ...одинадцать золотыхъ пуговицъ съ черню» [25, с. 42]). П. в техніці канители доповнювали перлами: «Коф(т)ан обьяринной вишневой поношеной, ...на нем 24 пуговицы кинительных з жемчужиною» [58, стлб. 1094]. П. в техніці фініфть були додатково оздоблені (окрім позолоченого срібла) невеличкими дорогоцінними камінчиками: «на той шубе 12 пугвиц, серебряные и визолочены, с финифтью, в них по искорке яхонтовой» [58, стлб. 1037].

П. могли бути також і з шовкової тканини («кафтан тафтяной, ... на нем 9 пугвиц шолоковых» [58, стлб. 1138], «кофтан китайчатой белой, ...на нем 16 пугвиц шолоковых белых» [58, стлб. 1139]), іноді з обрамленням срібла («лисья шуба, под лазоревым сукном, с 22 шелковыми с серебром пуговицами» [56, с. 584]).

П. застібувалась за допомогою петлі на протилежній полі одягу. Такі петлі могли бути як прорізні в тканині, так і накладні, виготовлені з галуна, позументу тощо («на левой поле вместо петель в 8 местах против пугвиц нашивной голунец золотной» [58, стлб. 1036]). П. були щільними, без дірочок і пришивались до одягу за допомогою вушка або кільця, розташованого із зворотньої сторони: «коф(т)ан суконной, вишневой, подпушен тофтию асинового цвету струйчетою, на нем 12 пугвиц на колечках» [58, стлб. 1068].

П. (як і гудзиками) застібували різноманітний одяг: ферезії («ферезія соболя пластинчатая под обирью золотою, ...на ней 6 пугвиц золотых болших с

чернюю и с яхонтами искры» [58, стлб. 1132]), однорядки («однорядок черного утерфину с пугвицами серебряными» [19, с. 122]), каптани («кафтан атласной черной, подбит весь крашеною синею, на нем 12 пуговиц серебряных малых» [44, с. 11]), кунтуші («атласный алый травчатый кунтуш, на горностае, с 10 серебряными пуговицами» [56, с. 584]).

П. зчепляли не тільки поли одягу, а й рукави: «кафтан изорбафной мужской, ... , на нем 6 пугвиц серебряных с финифтю, на рукавах 20 пугвиц.» [58, стлб. 1186]. Кількість П. на одному виробі могла сягати декількох десятків: «у которого жупана было пугвиц серебряных двадцать и четыре» [6, с. 177], «кафтан обьяриной, вишневой, холодной, на нем 32 пуговицы серебряных, золоченых с финифтью» [56, с. 584], «коф(т)ан суконный дикого цвету, на нем 35 пугвиц обшивных шовковых с золотом, кругом шнурок шовковой с золотом» [58, стлб. 1094], «каф(т)ан бархатной красной, подложен камкою кундеру желтою, в круги шнурок золотной, на нем 54 пугвицы серебряных золоченых с финифом» [58, стлб. 1067].

Єдиним предметом одягу, для застібання якого переважно згадуються П., а не гудзики були шуби: «шуба женская белая хребтовая, под сукном кармазинным красным, на той шубе 14 пугвиц малых серебряных, в круги шнурок золотной» [58, стлб. 1034], «шуба черевя лися, ветхая, покрыта сукном дикого цвету; ... на той шубе 28 пугвиц обшивные золотом з шолком» [58, стлб. 1198], «шуба бурнатная с пугвицами, футром белинным подшита» [19, с. 101].

Зрозуміло, що коштовні П. були предметом гордості їх власника і, можливо, їх вартість навіть перевищувала вартість самого одягу. Тонку філігранну роботу по виготовленню подібних П. могли виконувати лише фахівці ювелірної справи. Дешевші варіанти П. купувалися на ярмарках. Відомості про П. є у переліку іноземних товарів з Польщі та Німеччини, які привозилися на харківські та сумські ярмарки у XVII—XVIII ст. [18, с. 12].

Своєю витонченою роботою й коштовністю П. використовували не лише за прямим призначенням, а й як доповнення до намиста з коралів: «коралей зь пугвицами шестма низка една» [20, с. 346]. Металеві вставки у вигляді бусинок з тією ж самою назвою побутували і в наступні століття в якості доповнення до шийних прикрас з коралів [45, с. 136]. Також П. наприкінці XIX — на початку XX ст.

називали металеві гудзики, які дівчата влітали в коси [55, с. 157].

Кнафель — синонім *гудзика*. Термін запозичений з німецького Knafel, Knefel через польське Knafel [84, с. 88]. К. відомий з джерел XVI ст.: «однорядка моя портяновая и съ кнафликами серебряными» [71, с. 345], «...шубу оксамиту черного, кунами подшиту, в тканицами золотыми и с кнафлями серебряными позлотистыми...» [9, с. 15].

К. виготовлялися з різних матеріалів, але переважно в документах згадуються срібні, або позолочені срібні: «Серебряные вещи: сто штук от пояса и 12 кнафликов» [41, с. 292], «кнафлев серебряных десять» [1, с. 124], «кнафлев великих серебряных позлотистых шесть Катерине, кнафлев так же позлотистых ... осм — то Олени» [1, с. 124], «14 срібних кнафлів» [47, с. 61].

К. застібались різноманітні види верхнього вбрання: жупан, жупиця, делія, однорядок, шуба: «делию и жупа(н) з кнафликами серебряными сукна зеленого фа(и)лю(н)дишу» [3, с. 119], «жупа(н) фа(и)лю(н)дишевы(и) чирвони(и) з кнафлями серебряными» [3, с. 105], «шуба соболя под сукном бурнатным турецким с кнафлями» [19, с. 108], «шубка жоноцкая лися диким сукном покрытыя с кнафлями серебряными позлотистыми» [30, с. 134], «однорядок файлюндышу бурнатного с кнафлями» [19, с. 122], «жупица из кнафликами стибрными» [76, с. 167].

Окрім срібних, відомі також шовкові К.: «жупица черная утерфиновая с кнафликами шолковыми» [30, с. 123].

Кнеблик. Термін — синонім *гудзика* та *кнафлика*. Запозичений через польське kneblik з німецького Knebel — гудзик [84, с. 89]. Термін зустрічається переважно в документах XVI ст.: «кнебликов серебряных позлотистых 24» [41, с. 104].

К., які згадуються в джерелах, були переважно срібними, або позолоченими. К. застібались такі види верхнього вбрання, як жупан та жупиця: «жупан черныи аксамитныи с кнебликами стибрными» [46, с. 186], «жупан чирвоный люнский с кнебликами серебряными...» [41, с. 260], «жупан аксамитный черныи с кнебликами серебряными позлотистыми» [41, с. 129], «сукня бурнатная файлюндышеавя и жупан того ж сукна из кныблыками серебряными позлотистыми» [30, с. 140], «жупицю лосою с

кныбликами сребраными» [76, с. 168]. Як і *кнафлик*, термін зникає в наступні століття.

Запона (запонка). Термін має значення: 1) металева застібка у вигляді подвійного гудзика, який одягається в петлі; 2) золота або срібна бляха з дорогоцінним камінням для прикраси начиння та одягу [63, с. 37; 84, с. 201]; 3) завіса, покривало. Походить від праслов'янського заропа — запнути, зтягти [36, с. 237]. Зустрічається в джерелах з кінця XVI ст.: «запонов триста» [74, с. 179, 181].

З. прикрашалися дорогоцінним камінням: «запона з шафером и с трема рубинами» [41, с. 130], «4 запонки в золоте, а в них 24 камушка яхонтових, весу» [58, стлб. 1119], «запонокъ шесть сребреныхъ съ камешками» [20, с. 341], «запонки с красним камушком» [8, с. 703].

Як дорогоцінну прикрасу З. використовували для оздоблення головних уборів («наметка на родинниці низана жемчугом болшим с камушками с изумруди и яхонти, промеж жемчугов обложено цепочкою сребраною золоченою с конителью, на той же наметке запони золотные, в заполах 51 камушек яхонтових.» [58, стлб. 1118]; «вершок шапочной женской, низан жемчугом, на нем 4 запона золотные болшіе, в том числе в двух по 2 яхонта красных да по 6 изумрудов меньших, да 18 запонок золотых же со алмазными искрами, в том числе в 9 запонках средних искорь алмазных нет, да верхней запоны всей нет же» [58, стлб. 1135]; «Шапка соболя, вершок бархатной жолтой двоероховой, на той шапке 2 запоны золотые, а в тех заполах 8 искор алмазных, 24 яхонта красных, 4 изумруда» [58, стлб. 1188]; «5 запон серебряных, что пришивают к шапкам; в ней камушком простых красных, зеленых 32» [44, с. 7]), одягу («шуба рисья черевья под бархатом лимонного цвету, на ней запони золотие, в заполах 60 камней яхонтових и изумрудних, да 12 пугвиц золотих с финифю, в них 84 камня изумрудових и яхонтових, в крути снурок золотной.» [58, стлб. 1090]; «зарукавья, запоны золотые, в них 45 яхонтов искор красных, да 6 алмазцов маленьких» [58, стлб. 1120]), аксесуарів («корону у которой на чоле ...на кшталт запоны, яко орех влоский, шафер бельий; при том запона з коштовным камнем...» [12, с. 426]).

З. могла бути самостійною прикрасою у вигляді сережок: «серги запонки золотные, в них 6 камушков яхонтових, да на подвесках 5 изумрудов, весу 3 зол. ; 2 запонки золотные сережные, в них 2 ка-

мушка изумруду, около 24 искри яхонтових без колец и без подвесков» [58, стлб. 1119].

З. була бажаним подарунком: «Родителька подарила полог, полотно жене, а запонку, запаску и серги Пазе, дочери моей» [52, с. 368].

Пряжка (бразка) — застібка для скріплення кінців ремня, яка водночас могла бути і оздобою. Термін походить від праслов'янського *prego*, *prekti* [78, с. 393]. Відомий у письмових джерелах з кінця XVI ст.: «бразка на среблоглаве, перел великих съ пунталами одна..., тканка перловая съ пунталы, бразка на талете с перлы и с пунталы» [5, с. 81].

П. прикрашалися коштовними золотими або срібними деталями, перлами, дорогоцінним камінням: «бразка перловая с фереты золотыми и с камнем дорогим...» [6, с. 121]. Текстильні пояси застібались за допомогою П. на спеціальний гачок «зенькель»: «...взято поя(с) оксами(т)ни(и) з за(н)кгелем и с пря(ж)кою» [65, с. 114].

П. виготовляли з золота або із позолоченимих металів, що разом з іншими коштовними речами ставало предметом грабунку або входило в опис спадкового майна: «Там же взяли в ворку полотняном зготованыя кольца выбияные мое, яжовые, позлотистые, з брайцарками з гапликами и пряжками позлотистыми...» [5, с. 109], «ланцюжок золотой пуклюстей и при оном пряжка золотая да другой ланцюжок з финифтом белым и червоним» [72, с. 237].

Чепрага. Термін міг означати гудзик [84, с. 41], пряжку, застібку для одягу і прикрас. Походить від праслов'янського *prego*, *prekti* «пряга». «Пряжка» — це зменшувальна форма від Ч. [40, с. 297]. В українських джерелах зустрічається з середини XVIII ст.: «кабат женский старий з двома чепрягами сребряними» [31, с. 266], «един менший гудзик да чепряжка у комера позлоценіе» [22, с. 123].

Оздобами одягу, які мали переважно естетичне значення, були пунтали і ферети.

Пунтали (пунтал, пунталік) — дрібні метелеві оздоби у вигляді листочків, розеток, які нашивалися на одяг [84, с. 144]. Термін через польське посередництво походить від від італійського *puntale* — «оковане». П. називали прикраси різноманітної форми, які виготовляли з золота і прикрашали коштовним камінням. П. могли мати форму символічних фігурок у вигляді орла, пелікана, фенікса, або ж символами християнської віри. Іноді в П. більше ці-

нувалась їх ювелірна робота, ніж вартість дорогоцінних матеріалів.

В українських джерелах цей термін відомий з кінця XVI ст.: «брамка перловая с феретами и пунталами золотыми; чепец золотой с феретами и пунталами» [12, с. 240], «бражка на среблоглаве, перел великих съ пунталами одна..., тканка перловая съ пунталы, бражка на талете с перлы и с пунталы» [5, с. 81], «в округлости пунталов чотыри с перлами немальыми» [12, с. 427].

Ферети (ферити) — 1) оздоба із золота або срібла у вигляді пряжки для взуття або головних уборів (беретів) 2) дрібний ювелірний виріб у вигляді розетки, який нашивався на одяг у XVI — першій половині XVII ст. [84, с. 54]. Термін походить через польське посередництво від італійського *feretto* «шпилька для волосся».

Ф. представляли собою маленькі золоті прикраси з дорогоцінним камінням різноманітної форми. Ними прикрашали сукні, рукави одягу, комірки, головні убори. Мода нашивати на одяг подібні прикраси походить з іспанської моди другої половини XVI ст. [82, с. 48].

В українських джерелах термін зустрічається з кінця XVI ст.: «брамка перловая так же з фереты золотыми» [9, с. 444], «кошулка перлами сажаная с фереты золотыми; бразка перловая с фереты золотыми и с каменем дорогим» [6, с. 121], «тканки перловое, старосвицкое, з феритами чисто золотыми» [5, с. 364].

Письмові джерела XI—XVIII ст. дають нам уявлення про досить широкий асортимент назв прикрас. Деякі з цих назв дійшли і до нашого часу, а деякі впродовж століть вийшли з ужитку.

1. Автограф української історії: IX—XXI ст. Матеріали до Каталога виставки документів Національного архівного фонду України // Архіви України. — 2005. — № 5—6 (258).
2. Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року. Серія «Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот». — Житомир, 2002.
3. Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582—1588 рр.). — Київ : Наукова думка, 1965.
4. Акты издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. — Т. XXXIV. Акты относящиеся ко времени войны за Малороссию (1654 — 1667). — Вильна, 1909.

5. Архив Юго-Западной России. — Т. 1. — Ч. 3. — Київ, 1863.
6. Архив Юго-Западной России. — Т. 1. — Ч. 6. — Київ, 1876.
7. Архив Юго-Западной России. — Т. 2. — Ч. 3. — Київ, 1868.
8. Архив Юго-Западной России. — Т. 3. — Ч. 3. — Київ, 1876.
9. Архив Юго-Западной России. — Т. 3. — Ч. 8. — Київ, 1909.
10. Архив Юго-Западной России. — Т. 4. — Ч. 3. — Київ, 1914.
11. Архив Юго-Западной России. — Т. 4. — Ч. 8. — Київ, 1907.
12. Архив Юго-Западной России. — Т. 6. — Ч. 1. — Київ, 1883.
13. Архив Юго-Западной России. — Т. 11. — Ч. 1. — Київ, 1904.
14. Архив Юго-Западной России. — Т. 12. — Ч. 1. — Київ, 1904.
15. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734—1775. — Т. 1. — Київ : Наукова думка, 1998.
16. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734—1775. — Т. 3. — Київ : Наукова думка, 2003.
17. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734—1775. — Т. 4. — Київ : Наукова думка, 2006.
18. *Багалей Д.И.* Краткий исторический очерк торговли (преимущественно ярмарочной) в Харьковском крае в XVII—XVIII веках / Д.И. Багалей. — Харьков, 1888.
19. *Білоус Н.* Тестаменти киян середини XVI — першої половини XVII століття / Н. Білоус. — Київ : Проспект, 2011.
20. Бытовая малорусская обстановка в документах XVII—XVIII ст. // Киевская старина. — 1887. — Т. XIX. — Октябрь.
21. *Войтів Г.В.* Назви одягу в пам'ятках української мови XIV—XVII ст. : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Г.В. Войтів. — Львів, 1995.
22. *Войтів Г.В.* Назви одягу в пам'ятках української мови XIV—XVIII ст. : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Г.В. Войтів. — Львів, 1995.
23. *Войтів Г.В.* Назви прикрас / Г.В. Войтів // Українська історична та діалектна лексика. — Київ : Наукова думка, 1985.
24. Волинські грамоти XVI ст. Серія «Пам'ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот». — Київ : Наукова думка, 1995.
25. *Востоков А.* Приданое П.И. Шереметьевой / А. Востоков // Киевская старина. — 1888. — Т. 22. — Август. — (Документы и известия).

26. Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX — початку XX ст. / Г. Врочинська. — Київ : Родовід, 2007.
27. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. — Київ : Наукова думка, 1970.
28. Галагановский фамильный архив // Киевская Старина. — 1882. — Т. 7. — № 11. — Ноябрь.
29. Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и Царства Польского / Н. Горбачевский. — Вильна, 1874.
30. Демченко Л. Майнові розпорядження волинських шляхтичів за матеріалами тестаментів та реєстрів спадкового майна XVI ст. / Л. Демченко // Архіви України. — 2004. — № 1—2.
31. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України). Серія «Пам'ятки української мови XVIII ст. Серія актових документів і грамот». — Київ : Наукова думка, 1976.
32. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. Пам'ятки політико-правової культури України. — Київ : Наукова думка, 1993.
33. Дневник генерального хорунжего Николая Ханенка (1727—1753) / за ред. Ол. Лазаревського // Киевская старина. — 1884. — Т. 8. — № 5. — Май.
34. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С.О. Павленко. — Київ, 2007.
35. Етимологічний словник української мови. — Т. 1. — Київ : Наукова думка, 1982.
36. Етимологічний словник української мови. — Т. 2. — Київ : Наукова думка, 1985.
37. Етимологічний словник української мови. — Т. 3. — Київ : Наукова думка, 1983.
38. Етимологічний словник української мови. — Т. 4. — Київ : Наукова думка, 2003.
39. Етимологічний словник української мови. — Т. 5. — Київ : Наукова думка, 2006.
40. Етимологічний словник української мови. — Т. 6. — Київ : Наукова думка, 2012.
41. Жизнь Князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни // Акты, издаваемые Временною Комиссиею, Высочайше учрежденною при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — Т. 1. — Киев, 1849.
42. Историчний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. — Т. 2. — Харків ; Київ, 1932.
43. Кирсанова Р.М. Костюм в русской художественной культуре 18 — первой половины 20 вв.: Опыт энциклопедии / Р.М. Кирсанова. — Москва, 1995.
44. Книга пожитков бывшего черниговского полковника Павла Полуботка и детей его, Андрея и Якова Полуботков, составленная по указу 1724 году майором Михайлом Раевским и лейб-гвардии сержантом Львовым // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при московском университете. — Кн. 3. — Москва, 1862.
45. Косміна О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. — Т. 1. — Київ : Балтія-друк, 2008.
46. Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI—XVIII століттях: Статті і матеріали / М. Крикун. — Львів : вид-во Укр. Католического ун-ту, 2008.
47. Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI—XVIII століттях: Статті і матеріали / М. Крикун. — Львів : вид-во Укр. Католического ун-ту, 2012.
48. Лазаревский А. Материалы для истории общественного и частного быта в Малороссии XVIII в. / А. Лазаревский // Чтения в историческом общества Нестора-Летописца. — Кн. 11. — 1896.
49. Лазаревский А.М. Обзорение Румянцевской описи Малороссии / А. Лазаревский. — Вып. III. — Чернигов, 1875.
50. Лев Диякон. История / Лев Диякон. — Москва : Наука, 1988.
51. Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. (Збірник актових документів). Серія «Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот». — Київ : Наукова думка, 1986.
52. Маркович Я. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича / Я. Маркович. — Москва, 1859. — Ч. 1.
53. Маркович Я. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича / Я. Маркович. — Москва, 1859. — Ч. 2.
54. Маслійчук В. До історії жіночого одягу на Слобожанщині (за матеріалами кримінальної справи 1792р.) / В. Маслійчук // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. — Т. 9. — Харків, 2002.
55. Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник / К. Матейко. — Київ : Наукова думка, 1996.
56. Оглоблин Н. Богатый киевлянин конца XVII в. / Н. Оглоблин // Киевская старина. — 1889. — Т. 25. — № 5—6.
57. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. — Київ : Наукова думка, 1991.
58. Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетману Ивану Самойловичу и его сыновьям, Григорию и Якову // Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией. — Т. VIII. — Санкт-Петербург, 1884.
59. Опись домашних вещей бунч. тов. Григория Фридрикевича // Киевская старина. — 1901. — Т. 72. — № 2. Документы, известия и заметки.
60. Полное собрание русских летописей. — Т. 2. Ипатьевская летопись. — Санкт-Петербург, 1908.
61. Полонська-Василенко Н. Майно запорізької старшини, як джерело для соціально-економічного дослідження історії Запоріжжя / Н. Полонська-Василенко // Нариси з соціально-економічної історії України. — Т. I. — Київ, 1932.
62. Реєстри майна Яна Франкенштайна 1597 та 1602 рр. // Тесленко І. Сліди Франкенштайна на Волині ; Записки

- наукового товариства ім. Т. Шевченка. — Т. CCLX. — Кн. 2. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — Львів, 2010.
63. Савваитов П. Описание старинных царских утварей, одежд, оружия, ратных доспехов и конского прибора, извлеченное из рукописей архива московской оружейной палаты с объяснительным указателем Павла Савваитова / П. Савваитов. — Санкт-Петербург, 1896.
64. Славутич Є.В. Військовий костюм в Українській козацькій державі: уніформологічний словник / Є.В. Славутич. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012.
65. Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. : у 28-ми вип. — Вип. 10. — Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003.
66. Словник української мови : в 11-ти т. / ред. І.К. Білодід. — Т. 11. — Київ : Наукова думка, 1980.
67. Спаський І.Г. Дукачі і дукачі України / І.Г. Спаський. — Київ : Наукова думка, 1970.
68. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка / И.И. Срезневский. — Т. 2. — Санкт-Петербург, 1902.
69. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка / И.И. Срезневский. — Т. 3. — Санкт-Петербург, 1912.
70. Стороженки: Фамильный архив. — Т. VI. — Киев, 1908.
71. Стороженко А. К истории Киева в XV—XVI вв. / А. Стороженко // Киевская старина. — 1892. — Т. 36. — № 2. — Февраль.
72. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII—XVIII вв. — Киев, 1884.
73. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжкової української мови XV—XVIII ст. / Є. Тимченко. — Київ ; Нью Йорк : Ін-т укр. мови НАН України, 2002.
74. Торгівля на Україні. XIV — середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина. — Київ : Наукова думка, 1990.
75. Українське золотарство. Дукачі. Альбом. Серія «Українське народне мистецтво». — Львів : Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2014.
76. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. — Вип. 1: Волинь XVI ст. — Київ : Фенікс, 2014.
77. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. — Т. 2. — Москва : Прогресс, 1986.
78. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. — Т. 3. — Москва : Прогресс, 1987.
79. Bruckner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / Bruckner A. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1957.
80. Linde S.B. Słownik języka polskiego / Linde S.B. — Т. 1. — Warszawa, 1807.
81. Jozicki W. Jwyw starożytny. Kartki z historii sztuki s obyczajów. Patrycyat i mieszczaństwo Lwowskie w XVI i XVII wieku / Jozicki W. — Jwów, 1890.
82. Słownik Polszczyzny XVI wieku. — Т. 7. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdansk, 1973.
83. Słownik Polszczyzny XVI wieku. — Т. 10. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdansk, 1976.
84. Słownik polszczyzny XVI wieku. — Т. 13. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdansk ; Jydu, 1981.
85. Ševuenco I. Sviatoslav in Byzantine and Slavic Miniatures / Ševuenco I. // Slavic Review. — 1965.— Vol. 24.
86. Turnau I. Słownik ubiorów: tkaniny, wuroby pozatkackie, skury, broc i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w. / Turnau I. — Warszawa : Semper, 1999.
87. Керик М. Інвентар та акт оцінення майна бродівського ливарника XVIII століття Іллі Дублянського // www.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um6/Dokumenty/2-KERYK.

Oksana Kosmina

NAMES OF THE JEWELRY OF XI—XVIII CENTURIES (materials for the terminology dictionary)

The article contains materials devoted to jewelry from the future dictionary on the elements of clothing of the 10—18th centuries. A separate mini-section is devoted for every term known from the written sources, which shows the origin of the name of the decoration, the time of its first fixation in documents, functions and features of use, material and structure of the product.

Keywords: dictionary, terminology, clothes, jewelry.

Oksana Kosmina

НАЗВАННЯ УКРАШЕНИЙ XI—XVIII ВЕКОВ (Матеріали к терминологическому словарю)

Статья содержит посвященные украшениям материалы из будущего словаря об элементах одежды X—XVIII вв. Каждому известному из письменных источников термину посвящен отдельный мини-раздел, в котором демонстрируется происхождение названия украшения, время его первой фиксации в документах, функции и особенности использования, материал и структура изделия.

Ключевые слова: словарь, терминология, одежда, украшения.